
Dr. Juozas Banionis

Lietuviai ir ukrainiečiai išeivijoje: politinių ryšių pėdsakai Vakaruose

Straipsniu siekiama nubrėžti XX a. antrosios pusės ryšių tarp lietuvių ir ukrainiečių egzilyje aiškesnius kontūrus, atskleidžiant jų politinių organizacijų bendradarbiavimo konkrečias apraiškas, nušviečiant abiejų tautų tarpusavio santykių perspektyvą.

ĮVADAS

Siekiantys savos Tėvynės išlaisvinimo lietuviai egzilyje ieškojo naujų politinės veiklos išraiškų ir reiškėsi už bendruomenės ribų, vildamiesi, jog Vakarai skirs didesnę dėmesį sovietų okupuotiems kraštams. Nors patys artimiausi lietuviams egzilyje buvo baltiečiai – bendro likimo latviai ir estai, bet bendradarbiavimo žvilgsniai krypo ir į kitų kaimyninių, istorinėmis gijomis susietų tautų – lenkų, gudų (baltarusių) ir ukrainiečių išeiviją. Susidūrus su tikrove apie Vakarų valstybių susitarimą su SSRS dėl Vidurio ir Rytų Europos ateities ir išryškėjus vaizdui, kad ši senojo žemyno dalis paliekama sovietinės orbitos įtakos sferoje, tapo svarbu reikšti nepasitenkinimą tokia už akių sumodeliuota padėtimi. Taigi, vienijantis Europos dalies tautoms, atsidūrusioms už geležinės uždangos, primenant visų tautų laisvo apsisprendimo principo įgyvendinimą bei pasisakant

už laisvę pačioms tautoms rinktis savo politinę, socialinę ir ekonominę santvarką, buvo gaivinama sugrįžimo prie Atlanto chartijos idėjų svarba. Kita vertus, atsižvelgiant į XX a. penktojo–šeštojo dešimtmečių sankirtoje vykstantį Europos integravimosi procesą, buvo apibrėžiama Lietuvos, kaip Vidurio Rytų Europos dalies, jungimosi į Jungtinę Europą būtinybė. Todėl minimu laikotarpiu egzilyje kaip tik buvo svarstoma tarptautinė padėtis ir jos perspektyva, neišvengiamai iškeliama sovietų okupuotos Europos dalies išlaisvinimo problema ir kartu aiškinamasi Lietuvos vieta, tapus laisviems Vidurio ir Rytų Europos kraštams. Visų pirma buvo pabrėžiama trijų Baltijos tautų tarpusavio santykių reikšmė ir akcentuojama jų konsolidavimosi svarba. Antroje svarstymų vietoje atsidurdavę lokaliniai klausimai, liečiantys Lietuvos sienų ir santykių su kaimynais problemas. Į laisvinimo veiklos dienotvarkę taip pat buvo įtraukiami sovietų genocido, visos lietuvių tautos, gyvenančios šiaurės ir anapus geležinės uždangos, išlikimo klausimai. Pastebėtina, kad įvardytos problemos buvo būdingos ir kitoms Europos dalies tautoms, atsidūrusioms sovietų priklausomybėje, o tai klojo pagrindą jų tarpusavio bendradarbiavimui.

Plačiausiai lietuvių ir ukrainiečių ryšius egzilyje yra atskleidęs diplomatas Vaclovas

Sidzikauskas, jo atsiminimų pagrindu yra išleista knyga¹. Joje pateikiami šiuos ryšius liudijantys epizodai, chronologiškai išsibarstę nuo penktojo dešimtmečio pabaigos iki septintojo dešimtmečio pradžios. Kituose leidiniuose², gvildenančiuose lietuvių išeivijos politinę veiklą, aptariant bendradarbiavimo su ukrainiečiais klausimą, apsiribojama vien fakto konstatavimu, nors dažniausiai ši tema visai apeinama. Be to, domėtis lietuvių ir ukrainiečių, gyvenančių Vakaruose, politiniais kontaktais autorių paskatino kvietimas dalyvauti septintojoje Pasaulio ukrainiečių konferencijoje, surengtoje 2008-ųjų birželį Kijeve.

Šiame straipsnyje bus siekiama nubrėžti XX a. antrosios pusės ryšių tarp lietuvių ir ukrainiečių egzilyje aiškesnius kontūrus, atskleidžiant abiejų tautų konkrečias bendradarbiavimo apraiškas, nušviečiant jų tarpusavio santykių perspektyvą. Tam visų pirma pasitelkiami archyviniai šaltiniai, saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve, Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyne, taip pat panaudota jau skelbta archyvinė medžiaga, esanti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institute.

Lietuvių politinė išeivija užmezgant ryšius su ukrainiečiais. Šeštojo dešimtmečio pradžioje, einant devintiems naujosios sovietų okupacijos metams, lietuvių politinė išeivija svarstė Kremliaus valdžioje atsidūrusių Rytų Europos tautų susiklosčiusią padėtį. Lietuvos krikščionių demokratų partijos lyderis Algirdas Jonas Kasiulaitis, brėždamas Rytų Europos ateities politines gaires, vertino Ukrainos, irgi atsidūrusios už geležinės uždangos, padėtį, kėlė jos išeivijos problemas ir jas pristatė lietuvių egzilyje³. Primindamas, kad Maskvos pažadėtas rojus „savo vergų milijonams“ vėl reiškiasi atsinaujinusiomis masinėmis žudynėmis, trėmimais ir kalinimais, jis parodė tikrovišką paveikslą: „Tūkstančiai gyvų išlikusių ukrainiečių buvo

nužudyti už „bendradarbiavimą su priešu“, šimtai tūkstančių už tą patį „nusikaltimą“ „išstremti vergų stovyklosna“⁴. Kita vertus, sovietai, kurdami Ukrainos savarankiškumo iliuziją, pasitelkė steigiamą Jungtinių Tautų organizaciją ir ten įteisino Ukrainos SSR atstovavimą. Tačiau, anot A. J. Kasiulaičio, toks Kremliaus žingsnis, turėjęs tikslą užmigdyti „laisvojo pasaulio sąžinę“, tebuvo „didžiausias pasityčiojimas iš laisvojo žmogaus ir kenčiančio ukrainiečio“, nes tame krašte tebeliko laisvės troškimas ir kova už ją. Ryški tos kovos apraiška – gyvuojanti Ukrainos sukilėlių armija (toliau – UPA, *Ukrainska povstanska armia*, angl. *Supreme Comand of the Ukrainian Insurgent Army*), šeštojo dešimtmečio pradžioje pasižymėjusi vietinio pobūdžio kovose, nukreiptose prieš uolius komunistų pareigūnus ar sovietų kariuomenės būrius ir jų bases. Kaip ryškus UPA pasireiškimas, A. J. Kasiulaičio įvardytas jos didysis žygis – „kelių šimtų vyrų prasiveržimas 1947 m. per Lenkiją ir Čekoslovakiją į amerikiečių zoną Vokietijoje“. Tuo metu šis žygis paliudijo, kad UPA dar buvusi galinga jėga, drauge teikusi „didelės stiprinančios reikšmės vakaruose esantiems ukrainiečiams“⁵. Jų gretos formavosi iš politinių pabėgėlių po 1918–1919 m. Ukrainos Tautinės (liaudies) Respublikos (toliau – UTR, *Ukrainska Narodna Respublika*) žlugimo. Kitas – irgi masinis ukrainiečių pasitraukimas iš Tėvynės – prasidėjo jau baigiantis Antrajam pasauliniam karui, plūstelėjęs naujai politinių išeivių bangai. Jų skaičius galėjo siekti trečdalį milijono⁶. Kaip žinia, politinėje tremtyje esantys ukrainiečiai dar 1920-ųjų lapkritį buvo sudarę egzilinę vyriausybę išeivijoje, besiremiančią 1919 m. vykusio Visos Ukrainos kongreso pareikšta tikra visos tautos valia⁷. Po Antrojo pasaulinio karo senoji ukrainiečių išeivija ir Vakaruose atsidūrę naujieji politiniai pabėgėliai vienijosi. Visi jie, atstovaudami įvairioms politinėms srovėms, pasisakančioms už Tėvy-

nės išlaisvinimą iš sovietų okupacijos, ryžosi tapti savotiškais laisvės ambasadoriais. Tokių paskatų vedini ukrainiečiai sumanė reorganizuoti savo egzilinę vyriausybę. Tuo tikslu senajame žemyne, Bavarijoje, 1948 m. liepos 21 d. buvo sukurta Ukrainos tautinė taryba (toliau – UNR, *Ukrainska nacionalna rada*, angl. *Ukrainian National Council*). Į jos sudėtį įėjo Ukrainiečių socialistų partija, Ukrainiečių revoliucionierių demokratų partija, Ukrainiečių tautinių demokratų susivienijimas, Ukrainiečių tautinės valstybės sąjunga ir Ukrainiečių nacionalistų sąjunga⁸. UNR, vienijanti visus laisvojo pasaulio ukrainiečius, pasiryžusius siekti savo Tėvynės laisvės, buvo laikoma Ukrainos parlamentu tremtyje⁹. Suorganizuotos ukrainiečių valstybės egzilyje priešakyje dar numatyta rinkti ir prezidentą, simbolizuojantį laisvos Ukrainos siekį. Pirmasis juo tapo teisininkas ir politikas, profesorius Andrijus Livyckis, po jo mirties 1954 m. pareigas perėmė kitas teisininkas ir diplomatas dr. Stepanas Vitvyckis. Be to, partijų pagrindu sukurtas susivienijimas turėjo pirmininką, kuriuo buvo išrinktas miškininkas ir politikas, profesorius Borisas Ivanyckis. 1953-aisiais jam mirus, jį pakeitė rašytojas ir publicistas Ivanas Bahrianis (Pozoviaga)¹⁰. Laikotarpiu, kai UNR neposėdžiaudavo, jai atstovavo prezidiumas. Demokratine sąranga paremta UNR dar turėjo renkamą Vykdomąją komitetą – Ministrų Kabinetą, kuris faktiškai pildė egzilinės vyriausybės funkcijas. Šiam Ukrainos konstitucinį tęstinumą liudijančiam organui vadovavo agronomas ir politikas, profesorius Isaakas Mazepa. Kitas aktyvus Ukrainos laisvinimo veiksnys funkcionavo JAV, kur šeštojo dešimtmečio pradžioje priskaičiuota apie milijoną ukrainiečių kilmės amerikiečių. Jie telkėsi į UNR, kurios lyderis JAV šeštajame dešimtmetyje buvo dr. S. Vitvyckis¹¹. Tai buvo atitikmuo JAV lietuvių sukurtai Amerikos lietuvių tarybai (toliau – ALT). Be to, ukrainiečiai, jungdamiesi į po-

litinę veiklą, nukreiptą Ukrainos laisvinimo linkme, naujajame žemyne, Vašingtone, jau 1940 m. gegužės 24 d. susivienijo į Amerikos ukrainiečių kongreso komitetą (*Ukrainian Congress Committee of America*), kuriam nuo 1949 m. vadovavo diplomatas ir ekonomistas, profesorius Levas Dobrianskis¹².

Lietuvių išeivijoje vykstant politinėms diskusijoms dėl Lietuvos laisvinimo perspektyvos, kristalizuodavosi mintis, pabrėžianti bendradarbiavimo svarbą ne tik su Baltijos, bet ir su kitomis istorinėmis gijomis susietomis tautomis. Tarp pastarųjų penktajame–šeštajame dešimtmetyje, kai dar buvo tiriama išeivijos lenkų pozicija, dažnai buvo įvardijami ukrainiečiai. Suvokiant, kad „ypatingai Lietuvai esanti svarbi Ukrainos nepriklausomybė“, profesorius Simas Sužiedėlis 1954 m. politinių studijų klube argumentuotai dėstė: „Vilnius ir Lvovas mus riša. Ukrainiečiams reikia padėti atsilaikyti ties Curzono [Kerzono] linija su Lvovu ir gretimom sritim.“¹³

Modeliuojant Europos ateities viltis buvo pastebėta, kad tai turėtų vykti per senojo žemyno nekomunistinį susitvarkymą ir apsirėkšti ekonominiu pajėgumu bei kultūriiniu atsinaujinimu. „Laisvė yra pagrindinis būsimos Europos triumfo principas“ – toks šūkis buvo keliamas pokariniame Vakarų pasaulyje. Anot vyravusios nuomonės išeivijoje, tai įmanoma pasiekti tik tuomet, „kai visos Europos tautos galės gyventi nepriklausomai“¹⁴. Vadinasi, tik išsilaisvinus visoms senojo žemyno tautoms – tiek didžiosioms, tiek mažosioms, tiek stipriosioms, tiek ir vargstančioms – galima tikroji taika. Akcentuota dar viena reikšminga mintis, kad „Europos ateitis glūdi Vidurio Europos tautose.“ Taigi piršosi aiški išvada, kad „Ukrainai gali tekti svarbus vaidmuo Vidurio Europoje, o netiesiogiai ir visoje Europoje.“¹⁵ Apibendrinant Europos ateities modelį, išeivijoje mąstyta, kad „tol, kol Vidurio Europoje nebus politinės ir karinės pusiausvyros“, negriš ir visai

Europai pastovi taika. Taigi, „Kol Ukraina bus paverpta, tol Vidurio Europa liks „kardu ir špygu“ kovos regionu“¹⁶. Ši mintis pabrėžė Ukrainos svarbą laisvinant atsidūrusią už geležinės uždangos Vidurio Europą ir drauge mūsų laisvajai lietuviškai paaiškino, kodėl „kovojant už savo tautos teises ir laisvę, mes turime ištiesti ranką ir pavergtajai Ukrainai“¹⁷. Tuomet viltasi, kad ateityje Vidurio Europos tautos, vadovaudamosi visuotinės laisvės ir krikščioniškosios demokratijos principais, vienokia ar kitokia forma jungsis į federaciją, konfederaciją arba sąjungą. Toks buvęs svarus pagrindas, skatinęs lietuvių, ukrainiečių bei kitų Vidurio Europos tautų telkimąsi į tų šalių politinę laisvinimo veiklą.

Jungtinių Europos valstybių sąjūdis ir pirmosios ryšių tarp lietuvių ir ukrainiečių apraiškos emigracijoje. Bene pirmosios užuominos apie galimus lietuvių ir ukrainiečių politinių pabėgėlių ryšius aptinkamos penktojo dešimtmečio viduryje renginiuose, vykusiuose bendro likimo perkeltųjų asmenų, vadinamosiose DP (angl. *Displaced Persons*) stovyklose Vakarų Vokietijoje. Vienas tokių pavyzdžių – Lietuvių tremtinių politinė konferencija, surengta 1946 m. kovo 4–5 d. Hanau DP stovykloje. Jos iniciatorius – Vakaruose atgimęs Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (toliau – VLIK'as) sutraukė platų dalyvių ratą: nuo Lietuvos valstybininkų, Nepriklausomybės akto signatarų, bažnyčios dignitarių, kariuomenės generolų, diplomatinės atstovų iki Lietuvos Raudonojo Kryžiaus, Lietuvių sąjungos valdybos narių ir neseniai sukurtos Lietuvių tremtinių bendruomenės (toliau – LTB) vadovybės. Konferencijoje buvo numatyta įvertinti tarptautinę padėtį, apžvelgti VLIK'o veiklą ir nubrėžti artimiausias Lietuvos valstybės atkūrimo gaires. Naujai išrinktas VLIK'o pirmininkas prelatas Mykolas Krupavičius supažindino su spėtais atlikti darbais Lietuvos labui, o šiam pasisakius jį pakeitęs ankstesnis pirmininkas Juozas

Kaminskas (Steponas Kairys) nušvietė Tėvynės laisvinimo veiklos perspektyvą. Svarbus akcentas veikiant šia linkme, anot pranešėjo, buvo tai, kad Lietuvos reikalu būtina plėsti „visokeriopą propagandą“ Vakarų šalių visuomenėje, daryti įtaką jų vyriausybėms, jose veikiančioms pasaulinėms organizacijoms. Be to, atsižvelgus į tarptautinių įvykių raidą, tęsiant nenuilstamą „Lietuvos laisvinimo akciją“, pabrėžtas bendradarbiavimas ne tik su kaimyninėmis šalimis, bet skatintini ryšiai ir su kitomis sovietų pavergtomis tautomis, apjungiant jas į bendrą antisovietinį frontą¹⁸. Šiame kontekste turėtume išvelgi ir ryšius su ukrainiečiais. Tai galime patvirtinti vienos svarbiausių organizacijų lyderio M. Krupavičiaus 1946 m. sausio 22 d. laišku, adresuotu Amerikos lietuvių tarybai, kur reiškiamas VLIK'o nuomonė, kad „JAV bus skirta nulėmti Lietuvos ateities klausimą“. Todėl ALT buvo siūloma išsiaiškinti, ar JAV Senate ir Atstovų rūmuose bus svarstoma rezoliucija dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Tokiu atveju, jeigu dėl šios rezoliucijos kiltų abejonių, tai geriau visai nesvarstyti jos, nes „VLIK'as laikytų tokį įvykį mūsų reikalui visais atvejais žalingu“¹⁹. Tuo metu VLIK'ą buvo pasiekusios žinios iš Didžiosios Britanijos, kuri ketino Baltijos valstybes pripažinti *de facto* SSRS sudėtyje, bet nepripažinti *de jure*²⁰. Todėl neatsitiktinai ALT buvo raginama tyrinėti padėtį JAV ir apie tai „aliarmuoti“ tiek vyriausybei, tiek ypač visuomenei, siekiant Baltijos kraštų inkorporavimo į SSRS nepripažinimo. Tam siūlyta pasitelkti draugingų Rytų Europos tautų išėivių paramą ir bendradarbiauti su lenkų, latvių, estų, ukrainiečių politinėmis organizacijomis, siekiančioms išvaduoti savo šalis iš komunistinio režimo gniaužtų.

Jau baigiantis penktajam dešimtmečiui, į bendrą laisvinimo veiklą įsitraukė vis platesni lietuvių išėivijos sluoksniai. Joje reikėsi ne tik politinių organizacijų lyderiai, bet ir Lie-

tuvos diplomatinė tarnyba (toliau – LDT). Šioje politinėje veikloje siekiant vienybės ir veiksmų suderinamumo, buvo rengiami vadinamieji veiksmų pasitarimai. Vienas tokių pasitarimų įvyko 1947 m. rugpjūčio 5–15 d. Paryžiuje, jame dalyvavo Lietuvos laisvinimo proceso lyderių – VLIK'o ir LDT – atstovai. Be svarstytų šios veiklos subordinacijos reikalų, kurie siejosi ne tik su VLIK'u ir LDT, bet ir su ALT, buvo keliami klausimai dėl politinės diplomatinės akcijos ir dėl informacijos bei propagandos. Pastarųjų problemų sprendimo pozicijos atspindėtos Paryžiaus susitikimo rezoliucijose. Jose konstatuojama, kad stiprėjant Rytų ir Vakarų prieštaravimams pasaulyje tarptautinė padėtis „žymiai pasikeitusi Lietuvos interesų naudai“²¹. Todėl numatyta aktyvinti Lietuvos laisvinimo procesą ir per tarptautines politines institucijas rengti akcijas. Tam tikslui turėtų pasitarnauti Lietuvos bylos aspektus išryškinantys memorandumai, skirti JTO, Didžiosioms valstybėms, Vatikanui, ir bendros baltiečių peticijos. Be to, numatyta bendradarbiauti su visomis tautomis, atsidūrusiomis anapus geležinės uždangos, veikti per Lietuvos bičiulius kitose šalyse ir organizuoti politinius propagandinius renginius tose valstybėse, kuriose nėra Lietuvos atstovybių. Lietuvos reikalui turėjo būti išnaudotas kylantis Jungtinių Europos valstybių sąjūdis²². Kita vertus, šis dar Paneuropos vardu pavadintas sąjūdis, kurio užuomazgos nusidriekia į laikus, dar gerokai prieš Antrojo pasaulinio karo išsiliesnojimą*, puoselėjo viltį vienyti Rytų ir Vakarų Europos kraštus, sukuriant Jungtines Europos valstybes, o aptariant Sovietų Sąjungos padėtį, tame kontekste minima ir jai priklausanti Ukraina²³. Taigi ši nuostata tam tikra prasme galėjo slopinti ukrainiečių išsilaivinimo aspiracijas.

Apmąstant susivienijimą į Juodosios ir Baltijos jūrų bloką. 1948 m. balandį Londone viešėjo vienas UNR lyderių Dmitro Andrievskis. Jis, susitikęs su Lietuvos diplomatu Kaziu B. Balučiu, išsakė siūlymą siekiančiai išsilaivinimo Rytų Europai imtis vienybės ir burtis pradedant nuo mažesnio branduolio. Šiame pirminiame regiono pagrindu sudarytame bloke, be Ukrainos, dar turėtų būti Baltarusija [kartais lietuviškuose tekstuose įvardijama Gudija ar Baltgudija – *J. B.*], Lenkija ir trys Baltijos šalys. Kartu buvo pripažinta, kad ukrainiečiams atsiradusios „sunkenybės“ bendraujant su lenkais, nes šie tebeprisako „už 1939 m. sienas (su Vilniumi ir Lvovu)“. Todėl sprendama tokias kaimynų primetamas pretenzijas, UNR numatė perspektyvą veikti drauge su lietuvių organizacijomis. Ukrainiečiams, siekiantiems bendradarbiavimo su ALT, lietuvių diplomatas rekomendavo megti ryšius su VLIK'u²⁴.

1948-aisiais pasistūmėta dviejų svarbiausių lietuvių išeivių politinių organizacijų veiksmų derinimo linkme. VLIK'as, sulaukęs ALT pakvietimo apsilankyti JAV, ryžosi tiesioginiam šių abiejų Lietuvos laisvinimo veiksmų susitikimui. VLIK'o pirmininko M. Krupavičiaus ir Vykdomosios tarybos pirmininko V. Sidzikausko viešnagė prasidėjo 1949 m. sausio 27 d. Niujorke ir tęsėsi iki gegužės pabaigos. Jos metu buvo surengti du pasitarimai. Pirmajame ALT ir VLIK'o vadovų pasitarime, vykusiam sausio 29–31 d., buvo suderinta viešnagės darbotvarkė ir pasisakyta už bendrą „Lietuvos laisvinimo akcijos“ kryptį. Antrasis pasitarimas surengtas Vašingtone gegužės 17–21 d., jau baigiantis VLIK'o viešnagei Amerikoje. Prie minėtų dviejų Lietuvos laisvinimo veiksmų šiame prisijungė ir LDT atstovai: Povilas Žadeikis,

*1926 m. spalį Vienoje įvyko pirmasis Paneuropos kongresas, sutraukęs per du tūkstančius delegatų, kuriame buvo paskleista Europos vienijomosi idėja.

Jonas Budrys, Petras Daužvardis ir Juozas Kajeckas. Buvo plačiai apsvarstytos Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atkūrimo problemos ir numatytos artimiausios jų sprendimo gairės, jomis vadovautis rekomenduota lietuvių išeivijai. Reikšminga tai, kad buvo pabrėžtas ir skatintinas bendradarbiavimas su kaimyninių tautų – latvių, estų, lenkų, baltarusių (gudų), ukrainiečių – politinėmis organizacijomis. Be to, dalyvavusieji pasitarime pritarė vykstančiam Europos valstybių vienijimuisi į sąlygiškai vadinamą junginį – Jungtines Europos valstybes²⁵.

Liudydami trijų Baltijos tautų Vakaruose vienybę, lietuvių, latvių ir estų pabėgėliai, įsikūrę DP stovyklose, dar 1948 m. sausio 14 d. Esslingene surengė politinę konferenciją. Joje svarstyta susidariusi tarptautinė padėtis ir jos įtaka Pabaltijo reikalų sprendimui. Šia tema kalbėjęs pagrindinis pranešėjas VLIK'o Vykdomosios tarybos pirmininkas, diplomatas V. Sidzikauskas pakartojo įsivyraujantį to meto tvirtinimą, kad Lietuvos ir kitų Baltijos kraštų reikalai išsprendžiami „tik ginklu ir kad dviejų pasaulio sistemų susidūrimas yra neišvengiamas“. Betgi egzistavo nuomonių skirtumas dėl šito susidūrimo pradžios. Tada, pasak pranešėjo, Europos ateitis neabejotinai būtų susieta su konfederacijos kūrimu, kuriame, be Baltijos šalių, „dalyvautų kaimynės, kaip nepriklausomos valstybės – Ukraina ir Gudija“. Tik tokiu būdu „rusai turėtų būti atstumti į jų natūralius rubežius“, o tai patvirtino tuometinę tezę, kad Didžioji Britanija galės išsilaikyti tik „sunaikinus SSRS“²⁶. V. Sidzikauskas tai teigė remdamasis „Prancūzijos politikos planuotojais“, su kuriais palaikė ryšius, ir pasisakė „už Ukrainos ir Baltgudijos [Baltarusijos – J. B.] atskyrimą nuo Rusijos“, nes priešingu atveju „Rusija per daug slėgtų Europą“, o tai taptų naujų konfliktų priežastimi²⁷.

Šiuo laikotarpiu baltiečiai, bendradarbiaudami Vakaruose, neapsiribojo vien už-

darų renginių organizavimu, jie bandė rengti ir viešas akcijas, kurių metu, be kita ko, buvo įvardyta ir sunki ukrainiečių padėtis. To iliustracija galėtų būti 1948 m. kovo 4 d. Niujorke ALT iniciatyva surengta protesto manifestacija prieš sovietų atidaromą parodą „30 metų SSRS“. Jos metu išplatintuose pareiškimo lapeliuose buvo teigiama: „Mes, tremtiniai iš Lietuvos, kurie radom prieglobstį šiose Jungtinėse Valstijose, imamės šios priemonės pareikšti protestą prieš sovietų pavergimą ir propagandos melą. Mes esame liudytojai to, ką rusai padarė Baltijos Valstybėse.“ Be to, lietuviai, dalyvaujant ir estams, surengė demonstraciją, kurioje buvo prabilta visos Rytų Europos balsu: „reikalaujame laisvės Lietuvai, Latvijai, Estijai, Lenkijai, Ukrainai, Slovakijai ir kitoms Stalino pavergtoms valstybėms“²⁸.

Tolesnės Lietuvos laisvinimo gairės Rytų Europos kontekste buvo reikšmingai brėžiamos trečiajame Amerikos lietuvių kongrese, vykusiame Niujorke 1949 m. lapkričio 4–6 d. Kongreso pranešimų temos pirmiausia apėmė to meto aktualias lietuvių tautai įvairias jos gyvenimo sritis. Buvo svarstomi lietuvių tautos potencialo išlaikymo, Lietuvos laisvės kovos efektyvumo, Lietuvos pogrindžio ir rezistencijos, lietuvių tremtinių įkurdinimo Amerikoje klausimai. Kongresas, išreikšdamas šiuos pavergtos lietuvių tautos lūkesčius, pagrindinėje deklaracijoje išvalgiai apibendrino visos Rytų Europos, atsidūrusios komunistų priklausomybėje, padėtį: sovietų puolimą prieš Vakarų krikščioniškosios kultūros kraštus, žmogaus teisių paneigimą, religijos persekiojimą. Kartu JAV vyriausybė buvo paraginta anuliuoti *in toto* neratifikuotus Teherano, Jaltos ir Potsdamo konferencijų politinius sprendimus, nes jie negaliojo dėl SSRS nusižengimų duotiems įsipareigojimams. Pasak kongreso, JAV turėtų patvirtinti, kad taika bus atkurama laikantis Atlanto chartijos principų. Be to, JAV turėtų primygtinai reikalauti „šventos pareigos“ dėl

sutarčių, kurias 1920–1938 m. SSRS pasirašė su Estija, Latvija ir Lietuva, ir sovietų karių pajėgų atitraukimo iš minėtų valstybių. Taipogi JAV turėtų atkreipti dėmesį į „rusų okupuotose Baltijos valstybėse ir tariamai suverenioje Ukrainoje“ vykstančias ginkluotas kovas, nutraukiančias „tarptautinės taikos ir saugumo gijas“. Pareikšta viltis, kad JAV, vadovaudamasi 1940 m. liepos 23 d. pareiškime suformuluotomis nuostatomis, sustabdys genocidą, kurį vykdo sovietų vyriausybė²⁹. Kaip matyti, deklaracija buvo paremta tarptautiniais dokumentais ir tvirtai bei įtikinamai grindė Lietuvos nepriklausomybės atgavimo kelią, kėlė Rytų Europos laisvinimo reikalą.

Išlaikant Lietuvos ir kitų dviejų Baltijos šalių įjungimo į SSRS nepripažinimą, o drauge skatinant ir kitų sovietinėje priklausomybėje esančių tautų išsilaisvinimą, buvo svarbu palaikyti ryšius su visomis komunistų pavergtomis Rytų Europos tautomis ir tarptautinėmis ar visuomeninėmis organizacijomis, besirūpinančiomis taika ir saugumu. Bendradarbiaujant vadovautasi pabrėžiamu neginčytinu faktu, kad Lietuvos valstybė iki Antrojo pasaulinio karo išlaikė neutralumą ir tapo Vokietijos ir Sovietų Sąjungos sandėrio auka³⁰.

Viena pirmųjų lietuvių politinių išeivių organizacijų (veiksnių), sėkmingai mezgusių ir plėtojusių ryšius su kaimyninių tautų egzilio atstovais, buvo VLIK'as. 1948 m. gruodžio 3 d. surengiamas gana plataus atstovų rato susitikimas su ukrainiečiais. Jame lietuviams atstovavo VLIK'o lyderiai: J. Kaminskas, Petras Karvelis, V. Sidzikauskas, o ukrainiečiams – vyriausybės išeivijoje ministras pirmininkas, užsienio reikalų ministras I. Mazepa ir Tautinės tarybos (UNR) vicepirmininkas S. Vitvyckis. Visų pirma susitikime buvo konstatuota svarbi, bendradarbiavimui palanki tezė, kad „abi tautos neturi ginčytinų klausimų, bet yra daug bendrų interesų“. Sutarus, kad „ukrainiečių tautai bręsta sąlygos

atkurti savo valstybę“, iškelta galima idėja kurti „Ukrainos–Gudijos–Baltijos valstybių bloką“, kurį būtų galima plėsti Vakarų link, t. y. kviečiant į jį ir Lenkiją. Iš karto būtina pastebėti, kad šios minties nepalaikė LDT, besivadovaujanti nuostata, pagal kurią įmanoma vienyti tik Baltijos valstybes, išskiriant Baltarusiją ir Ukrainą, kaip buvusias SSRS sudėtyje prieš Antrąjį pasaulinį karą. Nuogąstauta, kad, Baltarusijai ir Ukrainai prisidėjus prie Baltijos šalių bloko, susilpnėtų „Pabaltės Trijulės“ tarptautinė ir politinė padėtis³¹. Todėl LDT, nors ir pritarė „taip ukrainiečių, taip baltgudžių tautinėms pastangoms įgyti laisvę“, bet pabrėžė Baltijos kraštų išskirtinę padėtį ir jų laisvės bylos kėlimo specifiką tarptautinėje plotmėje³². Tačiau VLIK'as sugebėjo peržengti tokias nuostatas ir bandė kurti Rytų Europai ateities viziją. Ukrainiečiai, remdamiesi savais istoriškai glaudžiais ryšiais, susiklosčiusiais su bendro likimo, gimininga baltarusių tauta, pažadėjo tarpininkauti lietuviams ir paveikti kaimynus „atsisakyti mūsų teises paliečiančių užmačių“³³ (turėta omenyje išeivijoje tarp lietuvių ir gudų kilę ginčai dėl tam tikros Vilniaus istorinės kultūrinės priklausomybės). Išlaikydamas nuostatas dėl ryšių su ukrainiečiais išeivijoje svarbos, VLIK'as tokią poziciją palaikė Baltų politinėje konferencijoje, vykusioje 1949 m. spalio 21 d. Tiubingene, ir pakvietė ne tik lietuvius, bet ir latvius bei estus bendradarbiauti su šia bendro likimo tauta³⁴. Tokią baltiečių ir ukrainiečių bendradarbiavimo galimybę patvirtino Pabaltijo ir Ukrainos išeivių konferencija, vykusi 1949 m. lapkričio 10 d. Vakarų Vokietijoje. Tuomet buvo palaikyta idėja Ukrainai prisidėti prie kylančio Europos sąjūdžio ir, dar viliantis sparčių pokyčių Senajame žemyne, plėtota mintis apie šios šalies perspektyvą³⁵.

Atliepdama į įsivyraujančią Vakaruose Europos vienijimosi idėją, UNR palaikė tokią iniciatyvą ir ėmėsi būsimos Ukrainos vietos

įvardijimo Senajame žemyne. 1952 m. liepą jos atstovas JAV dr. S. Vityvykis, kreipdamasis į Lietuvos laisvės komiteto (toliau – LLK) pirmtako – Patariamąsios lietuvių grupės prie Nacionalinio Laisvosios Europos komiteto (toliau – NCFE, angl. *National Committee for Free Europe*) pirmininką V. Sidzikauską, apibrėžė pagrindinį ukrainiečių egzilyje siekį – sukurti nepriklausomą demokratinę Ukrainos valstybę. Taip pat buvo akcentuota, kad „tūkstantį metų Ukraina norėjo abipusių ryšių su Vakarais“ ir ji „buvo didžiojo Rytų pasaulio bastiono Europoje vartais“. Taip buvo iškelta Ukrainos, „kaip Rytų ir Vakarų ištakų sintezės“, reikšmė³⁶. Dar konkretni bendradarbiavimo lūkesčiai išsakomi 1955 m. gegužę VLIK'ui atsiųstame memorandumė „Juodosios jūros–Baltijos blokas“. Jame pabrėžiamas Europos integravimo proceso palaikymas ir regima Ukrainos ir Baltijos kraštų vienijimosi perspektyva³⁷. Ši dokumentą parengė UNR narys inžinierius D. Andrievskis, jau ir anksčiau palaikęs Rytų Europos tautų junginio kūrimo idėją. Jame pripažįstama, kad į projektuojamą bloką patenka penki kraštai: Lietuva, Latvija, Estija, Baltarusija ir Ukraina, susieti „dvasiniais, ekonominiais ir politiniais ryšiais“. Jų pagrindu ir turėtų būti kuriama Juodosios jūros–Baltijos bloko politinė vienybė, kuri iškart galėtų reikštis apjungiant šių tautų išėivijos politinius darinius. Netgi pateikiama to laikmečio kiekybinė išėivijos analizė (apskaičiuota, kad vien Europoje buvo 72 tūkst. baltiečių, 66 tūkst. ukrainiečių, 43 tūkst. gudų politinių pabėgėlių), reiškianti, kad suvienijus pajėgas toks junginys turėtų „žymų šansą laimėti tarptautinėje politikoje“. Šio bloko kaimynei – Lenkijai – numatytas sąjungininkės „bendroje kovoje prieš Maskvą“ vaidmuo. Pripažįstama, kad penkių bloko šalių gyvybiniai interesai yra bendri, t. y. silpninti sovietų galybę, parengti „teritorijos tarp dviejų jūrų“ politinės vienybės prie-

laidas, priimti „savitarpio *modus vivendi*“ (turima omenyje sutartis tarp bloko narių dėl ginčytinų teritorijų). Pačiam Juodosios jūros–Baltijos blokui numatytas „sąjungininkų sutarties pobūdis“, organizuotinas Šiaurės Atlanto junginio (NATO) veikimo principu³⁸.

Šeštojo dešimtmečio viduryje ukrainiečių vyriausybė išėivijoje savo pagrindiniu siekiu laikė Ukrainos „nepriklausomos ir suvereninės“ valstybės sukūrimą. Būta tvirto įsitikinimo, kad „būsimoji nepriklausomoji Ukraina turės pakankamai ūkinių pajėgų pati“. Kartu buvo išsakyta pozicija dėl galimo jungimosi į būsimum europinius darinius patikinant, jog „tat dar nereiškia, kad ukrainiečiai pasisakytų prieš savarankiškos Ukrainos – panašiai, kaip Lenkijos, Vokietijos, Prancūzijos ir kitų lygiateisių veiksmų įjungimą į Europos federaciją arba konfederaciją.“³⁹ Aptariant Ukrainos bendradarbiavimą su kaimyninėmis tautomis, pabrėžtas svarbus sugyvenimo principas, o nustatant sienas – vadovavimasis „vieninteliu teisingu etnografiniu principu“. Pasidžiaugę puikiai besiplėtojančiais santykiais su „broliška gudų tauta“, ukrainiečiai pabrėžė, kad dė pastangas „geriausiai sugyventi su visais savo kaimynais (Čekoslovakija, Vengrija ir Rumunija vakaruose, Kaukazo tautomis ir Dono kazokais rytuose ir Rusija šiaurėje)“. Toliau vertindami santykių su lenkais perspektyvą, ukrainiečiai laikėsi įsitikinimo, kad „neteisėtos lenkų pretenzijos į Ukrainos vakarines sritis“ vertintinos „kaip praeities liekanos“ ir tikima, kad abi puses jungs tvirta sąjunga, draugiški santykiai, „pripažįstant dabartines sienas, esančias tarp Lenkijos ir Ukrainos“⁴⁰. Atskleisdama savo požiūrį į Baltijos tautas, Ukrainos vyriausybė išėivijoje reišė joms palankumą: „nors ir skaičiumi mažoms, tačiau pasiekusiom aukštą kultūros laipsnį“. Buvo pabrėžiamas istorijos faktas, kad „išėivus šimtus metų lietuviai, gudai ir ukrainiečiai gyvenė vienoj valstybinėj bendruomenėj, kurioj

nebuvo jokios nacionalinės priespaudos.“ Taigi turėta tvirtų perspektyvų ateičiai – tarp Ukrainos ir Baltijos šalių numatyti „geriausi kaimyniniai santykiai, o taip pat išsiplės kultūrinis ir ūkinis bendradarbiavimas“⁴¹.

Ieškant darnesnio sutarimo tarp Rytų Europos tautų, siekiančių išsilaisvinimo. Įsibėgėjant šeštajam dešimtmečiui, šiek tiek atlėgo Vakarų Europos dėmesys Rytų Europai, bet vilčių teikė JAV politika, skelbianti, kad „tautos, kurios buvo sovietų despotizmo paneigtos, turi vėl naudotis apsisprendimo teise [...] ir kad suvereninės teisės ir nepriklausomybės būtų atstatytos visiems pagal Atlanto chartos principus.“⁴² 1954 m. gegužės 18–19 d. Niujorke į lietuvių politinę konferenciją susirinkusios pagrindinės laisvinimo veikloje besireiškiančios organizacijos (VLIK'as, ALT, LLK), dalyvaujant LDT, nubrėžė Lietuvos laisvės bylos perspektyvą. Buvo patvirtinta, kad išeivijai tenka „būt laisvinimo pastangų avangarde“, pripažinta, kad savos tautos nepakanka pajėgų⁴³, ir siūloma plėsti santykius ne tik su Baltijos tautomis, bet ir su lenkais, gudais ir ukrainiečiais⁴⁴. Tad neatsitiktinai ir toliau buvo ieškoma bendrų sąsajų tarp lietuvių ir ukrainiečių ir jų rasta jau atliepiant į esamojo laiko aktualijas. 1956-ųjų sausio pradžioje Niujorke įvykusiame Lietuvos vicekonsulo Vytauto Stašinskio ir Panamerikos ukrainiečių konferencijos (*Pan American Ukrainian Conference*) direktoriaus dr. Vincento Shandoro susitikime svarstyta bendra akcija rengiantis Jungtinėse Tautose svarstyti Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodeksą. Tada ir prisiminta abiejų tautų tremtinių dalia ir tarptautiniu mastu keltina jų vergiško darbo SSRS problema⁴⁵. Ukrainiečių atstovas, pageidaudamas „glaudesnio lietuvių ir ukrainiečių kontakto bendrai akcijai“, išreiškė supratimą, „kad ne visuose žygiuose lietuviai nori bendros akcijos su ukrainiečiais ir nuo jos kartais atsisako“, tačiau bendradarbiavimas šiuo klausimu, esančiu Jungtinių

Tautų darbotvarkėje, „galėtų būti lietuviams priimtinas“⁴⁶.

Žvelgiant į septintąjį dešimtmetį, Lietuvos laisvinimo sąjūdyje lyderystę išlaikydamas VLIK'as brėžė politinės veiklos ateities perspektyvą. 1960 m. liepos 16 d. VLIK'o pirmininkas dr. Antanas Trimakas, pristatydamas lietuvių išeivijai organizacijos darbuotę svarstė, kad „savų jėgų [laisvinimo – J. B.] kovai laimėti nepakanka, tad reikia bendrauti su kitomis tautomis tarpiai.“ Tuo tikslu reikia „suderinti savo reikalus“ ne tik su Baltijos tautomis, bet ir su „savo kaimynais, Europa“⁴⁷. Kreipiant žvilgsnį į Rytus, pastebėta, kad „Gudai ir Ukraina gali lemti Rusijos ateitį ir mūsų saugumą.“ Toliau pastebima, kad lietuvių padėtis „skirtinga nuo ukrainiečių“, nes „mes esame turėję savo valstybę, yra mūsų atstovybės.“ Todėl VLIK'as pritarė LDT pozicijai ir kvietė politiniame darbe, bendraujant su rytų kaimynais, laikytis atsargumo „laisvės neiškovoju“⁴⁸. Tačiau, siekdami glaudesnių ryšių su lietuviais išeivijoje, ukrainiečiai toliau ieškojo naujų bendravimo formų ir iškėlė idėją dėl Europos lietuvių–ukrainiečių draugijos egzilyje sukūrimo. Tokią mintį puoselėjo naujai išrinktas UTR prezidentu egzilyje žurnalistas ir politikas Mykola (Nikola) Livyckis, 1969 m. liepą Berne susitikęs su Lietuvos Respublikos diplomatu Albertu Geručiu. Pagrindinę lietuvių dalį šioje draugijoje galėjo sudaryti tėvynainiai iš Didžiosios Britanijos, o ukrainiečių – iš Vokietijos Federacinės Respublikos. Tačiau dabar lietuviams abejonių kėlė susiskaldymas tarp pačių ukrainiečių, „todėl tektų ieškoti kontakto su žmonėmis, kurie nėra priešingi Ukrainos radai [UNR – J. B.]“⁴⁹ Tokiai lietuvių pozicijai antrino ir LDT atstovas Londone Vincas Balickas, kuris sakėsi, kad Didžiojoje Britanijoje jaučiama konkurencija tarp UNR ir Ukrainiečių sąjungos (angl. *Ukrainian Association*). Todėl buvo siūloma, kad „tikslinga ryšius palaikyti su visomis grupėmis, neišskiriant,

o nuo bendros draugijos kūrimo susilaikyti, nes nežinia, ką iš ukrainiečių kviesti.⁵⁰

Viešinant Lietuvos laisvės bylą ir kartu plėtojant visos Rytų Europos laisvinimo reikalą, reikšmingu įvykiu laikytina Lietuvių genocido paroda, surengta 1970 m. birželio 13–20 d. Čikagoje, Sheraton viešbutyje. Sovietų okupacijos trisdešimtmečio sukakčiai paminėti skirtas renginys, kurį ruošiant daug pasidarbavo ALT veikėjai dr. Leonas Kriaučeliūnas ir vicepirmininkas Jonas Jasaitis, sulaukė atgarsio ne tik laisvojoje lietuviijoje ar okupuotame krašte, bet ir Vakarų pasaulyje. Parodoje atspindėta paskutinių trisdešimties metų lietuvių tautos istorija, anot organizatorių, turėjo aiškiai suformuluotą tikslą: „pažinkime savo priešą – komunizmą“⁵¹. Renginys sulaukė net JAV oficialių asmenų išskirtinio dėmesio: jo atidaryme dalyvavo būsimasis JAV prezidentas, tuo metu Kongreso narys Geraldas Fordas, senatoriai Richardas Smithas, Romanas Puchinskis, Edwardas Derwinskis. Iš jų sulaukta viltingų patikinimų, kuriuos buvo galima adresuoti visai sovietų valdomai pavergtų tautų erdvei. Kalbėjęs respublikonų partijos lyderis G. Fordas reiškė viltį: „Aš neprarandu vilties dėl Lietuvos. Drauge su jumis aš keliu balsą: „Lietuvą – lietuviams!“⁵². Pabrąšinimas visai lietuvių tautai, taip pat ir tiems, kurie atsidūrė už „geležinės uždangos“, buvo jaučiamas ir JAV prezidento Richardo Nixono šios parodos atidarymo proga siųstame laiške: „Aš jungiuosi jūsų maldose ir viltyse tam, kad lietuvių tauta ir visi, kas patyrė skausmą dėl jų atskyrimo iš šeimų ir tėvynės, turi visada vienyti dvasia ir pašvęsti save didžiai taikos ir laisvės bylai, kad kiekvienas turėtų prigimtines teises.“⁵³ Be to, būtina pažymėti, kad genocido paroda, atskleidusi amerikiečiams tikrąjį Sovietų Sąjungos veidą ir perteikusi sovietų okupuotų tautų tragediją, sulaukė atgarsio ir pačioje sovietų valdomoje Lietuvoje. Lietuvos SSR oficialios valdžios

institucijos savo dokumentuose gana tiksliai apibūdino šį renginį, kuriame slypėjo tikslas, „kad būtų pralaužta tylos uždanga ir laisvasis pasaulis išgirstų „komunistinės Rusijos imperialistinius kėslus.“⁵⁴ Neabejotina, kad lietuvių genocido paroda, sulaukusi plataus atgarsio, patraukė ir kitų sovietų valdomų Rytų Europos tautų – latvių, lenkų, vokiečių, ukrainiečių – dėmesį.

Plačiai ir įsimintinais renginiais, skirtais sovietų vykdytam genocidui, Vakarų pasauliui apie save skelbė ir ukrainiečiai. Pažymint 1932–1933 m. komunistų vykdyto ukrainiečių žudymo badu – holodomoro – penkiasdešimtmetį, ši tragiška Ukrainai sukaktis buvo paminėta jai skirtuose leidiniuose, garsinama žiniasklaidoje. 1985-aisiais ta proga Australijos sostinėje Kanberoje buvo atidengtas paminklas Ukrainos holodomoro aukoms atminti. Savo dalyvavimu iškilmes pagerbė Australijos vyriausybės nariai, o atvykęs iš JAV Ukrainiečių tyrimo instituto prie Harvardo universiteto atstovas dr. J. R. Mace pasidalijo moksliniais tyrimais apie komunistų režimo vykdytą Ukrainos genocidą⁵⁵. Įspūdinga Baltijos tautų ir ukrainiečių bendradarbiavimo išėivijoje išraiška tapo devintojo dešimtmečio viduryje Kanados sostinėje Otavoje rengiami bendri „Baltiečių ir ukrainiečių holokausto minėjimai“. Šis lietuvių, latvių, estų trėmimų ir ukrainiečių holodomoro atminimui skirtas renginys sulaukdavęs atgarsio Vakarų žiniasklaidoje ir demokratių kraštų vyriausybėse. Pavyzdžiui, ketvirtasis toks bendras minėjimas vyko 1986 m. birželio 11 d. Monrealyje, Notre Dame bazilikoje. Renginys, prasidėjęs ekumeninėmis Šv. Mišiomis, sujungusiomis katalikus, protestantus bei graikų apeigų ortodoksus, ir keturių tautų koncertine dalimi, peraugo į iškilmingą eiseną sostinės gatvėmis Žuvusiųjų kare paminklo link, kur vyko mitingas. Jo metu kalbėjo Kanados senatorius dr. Stephanas Haiduszcas, parla-

mentarai Andrejus Trembley ir Ernies Eppas, buvo perduoti Ministro Pirmininko Briano Mulrono sveikinimai⁵⁶. Paskleista žinia apie komunistų valdžios vykdytus trėmimus į Sibirą, ukrainiečių badmetį liudijo tebetvyrančią sovietų okupacijos priespaudą ir persekiojimus. Vakarų pasaulyje vėl buvo atgaivinta istorinė atmintis ir priminta sunki pavergtų tautų padėtis komunistų valdomoje Rytų Europoje.

Aštuntajame dešimtmetyje lietuvių išeivijos politiniuose sluoksniuose stebimas glaudesnių ryšių su ukrainiečiais stiprinimas. Tokios krypties formavimuisi turėjo įtakos LDT, skirianti tam nemažai dėmesio. Išnaudojant diplomato dr. A. Geručio ryšius su UTR prezidentu egzilyje M. Livyckiu, buvo dėliojama lietuvių ir ukrainiečių tarpusavio santykių perspektyva. LDT šefas Stasys Lozoraitis, remdamasis istorine lietuvių ir ukrainiečių tautų santykių patirtimi, pabrėždamas, kad abi tautos „siekia atstatyti savo valstybių nepriklausomybę bei savo suverenių teisių laisvą vykdymą demokratinėje santvarkoje“, palaikė „Lietuvos ir Ukrainos valstybinių įstaigų, kaip lygiai lietuvių ir ukrainiečių organizacijų laisvajame pasaulyje“ bendradarbiavimo reikalingumą⁵⁷. LDT, atsižvelgdama į tarptautinę padėtį, nežadančią naujų pokyčių Lietuvos laisvinimo veikloje, pagrindė tokių ryšių būtinybę ir teigė, „kad reikia ieškoti būdų susiartinti su kitų Sovietų Sąjungos užvaldytų tautų žmonėmis ir organizacijomis“⁵⁸.

Suprantama, kad, išlaikant Lietuvos laisvės bylą tarptautinėje plotmėje, buvo svarbu toliau stiprinti ryšius su sovietų valdomos Rytų Europos tautų išeiviais ir siekti bendro sutarimo visų laisvinimo veikloje. Tokią kryptį galėjo paskatinti Vakaruose pasirodę disidentai, bylodavę apie draugiškus ryšius tarp lietuvių ir ukrainiečių SSRS. Bendradarbiavimui tarp Rytų Europos tautų turėjo įtakos ir jį stiprino dr. Aleksandro Štromo

mintys, išsakytos 1977 m. VLIK'o seime, vykusiame Floridoje. Kalbėdamas apie lietuvių, kaip politinės tautos, egzistencines problemas, jis pranašavo, kad „Sovietų Sąjunga yra priartėjusi mirties tašką“⁵⁹. Aštuntajame dešimtmetyje iniciatyvą veikiant šia linkme palaikė VLIK'as, patvirtindamas tolesnę savo lyderystę politinėje veikloje. Pavyzdžiui, artėjant tiek Lietuvos, tiek Ukrainos svarbaus istorinio įvykio reikšmingai sukakčiai – jų valstybių atkūrimo šešiasdešimtmečiui, dar išvakarėse, 1977 m. lapkričio 12 d., Vakaruose paskelbiama šių tautų draugiškumo deklaracija. Ją Filadelfijoje pasirašė VLIK'o pirmininkas Juozas Kęstutis Valiūnas ir Ukrainos tautinės respublikos prezidentas išeivijoje M. Livyckis. Abiejų tautų egzilyje atstovai, įvertinę esamą tarptautinę padėtį, konstatavo „sunkėjančią Lietuvos ir Ukrainos žmonių sovietinę priespaudą, tolydžio vis labiau juos slegiančią“ ir „1975 m. Helsinkio susitarimais Sovietų Sąjungos priimtuosius įsipareigojimus be atodairos laužančią“. Jie, „didžiai vertindami tradicinę draugystę, nuo seno rišančią Lietuvos ir Ukrainos tautas“, pasauliui priminė jų ilgąją valstybingumą. Ukrainos valstybingumo apraiškos pažymėtos „Ukrainos Centrinės Tarybos 1918 metų sausio 22 d. nutarimu, paskelbusiu X–XII-tame šimtmetyje gyvavusią ir Kijevo Didžiosios Kunigaikštystės vardu besivadinusią Ukrainos valstybę nepriklausoma Ukrainos Tautine Respublika“. Lietuvos valstybingumas nulemtas „Lietuvos Valstybės Tarybos 1918 metų vasario 16 dienos akto, atstačiusio Mindaugo 1253 metais sukurtąją Lietuvos valstybę, kaip Nepriklausomos Lietuvos Respubliką“⁶⁰. Po preambulės išdėstytas lietuvių ir ukrainiečių tautų sutarimo tekstas.

Pirmame šio dokumento punkte pabrėžtas bendras abiejų tautų tikslas ir numatyta „siekti glaudesnio bendradarbiavimo mūsų tautų iš sovietinės priespaudos išsivadavimo šventoje kovoje“, kol bus atkurta „Lietuvos

ir Ukrainos pilna nepriklausomybė⁶⁴. Kitame punkte jau brėžiama tolesnė perspektyva, kalbama apie abiejų tautų santykius valstybėms atgavus nepriklausomybę ir sieki „tęsti mūsų tautų istorinę, tradicinę draugystę“, plėtoti kultūrinį bendradarbiavimą ir puoselėti draugiškus valstybių santykius⁶¹. Ieškant deklaracijai tinkamo tarptautinio formato, prieš ją pasirašant VLIK'as šiuo klausimu konsultavosi su LDT ir, sulaukęs jos pritarimo, vylėsi, kad paskelbtas dokumentas turės teigiamą poveikį abiejų tautų išsivadavimui, telks jas bendradarbiauti. Be to, akcentuotas dar vienas svarbus panašumo faktorius, turintis pasitarnauti tiek ukrainiečių, tiek lietuvių, nublokštų išėvijon, vienybei. Taigi, šia deklaracija buvo paliudytas dar aiškesnis lietuvių ir ukrainiečių ryšių tvirtumas, paremtas istorine draugiška bendravimo kaimynyste, nukreipiant veiksmus prieš vieną ir tą patį pavergėją – sovietus⁶². Kaip žinia, ukrainiečių vyriausybė egzilyje laikėsi tvirtos nuostatos, suformuotos dar šeštojo dešimtmečio viduryje. Jos įsitikinimu, dvidešimtojo amžiaus antrosios pusės pasaulio tarptautinių įvykių raida „tikriausiai veda į visų Žemės tautų teisių sulyginimą, kad imperijų laikotarpis priklauso praeičiai ir kad galiausiai, kaip logiška išvada, numatomoj ateityje visos pavergtos tautos turės būti laisvos“⁶³.

Naujoji lietuvių ir ukrainiečių išėvijon karta ir nauji bendradarbiavimo impulsai, siekiant tautų išsilaisvinimo. Devintojo dešimtmečio pradžioje plėtojant lietuvių ir kitų Rytų Europos tautų ryšius aktyviai prisidėjo naujoji karta, susitelkusi į Pasaulio lietuvių bendruomenę (toliau – PLB). Susirinkę į Pasaulio lietuvių dienas, surengtas 1983 m. birželio 26–30 d. Čikagoje, laisvosios lietuvių atstovai iš keturiolikos pasaulio šalių pasirinko šūkį „Vienybėje su kovojančia tauta“. Jų apsvaistytos aktualios Lietuvai ir pasauliui problemos buvo atskleistos priimtuose nutarimuose ir pareiškimuose. Palaikydama

jau tradiciniu tapusį solidarumą su latvių ir estų tautomis, PLB pabrėžė ne tik bendradarbiavimo būtinybę siekiant Baltijos kraštams laisvės ir nepriklausomybės, bet ir išipareigojimą „bendrai ginti mūsų kraštų teritorinio vientisumo išsaugojimą ir visus kitus gyvybinius mūsų tautų interesus“⁶⁴. Tačiau būtina išskirti šiame renginyje paskelbtą pareiškimą – kreipimąsi į ukrainiečius. PLB, pritaridama ukrainiečių tautai, siekiančiai išsikovoti ir atkurti nepriklausomą Ukrainos valstybę, siūlė „plėsti ir gilinti mūsų išėvijon, jų organizacijų ir politinių veiksmų tarpusavio ryšius ir bendradarbiavimą.“⁶⁵ Dokumente ne tik pasisakoma už jau tradiciškai plėtojamą bendradarbiavimą su latvių ir estų tautomis bei ryšių su ukrainiečių išėvijon organizacijomis stiprinimą, bet ir siūloma plačiau „pažinti kitas mūsų kaimynines tautas – lenkus, rusus, gudus ir vokiečius“. Pabrėžtas ne tik bendradarbiavimas, bet ir būtinas pasipriešinimas tautoms, „kurioms siekia pažeisti gyvybines lietuvių tautos teises ar taikosi užgrobti Lietuvos žemes“⁶⁶.

Devintojo dešimtmečio viduryje artėdant Jaltos susitarimų keturiasdešimtmečio sukakčiai, lenkų jaunosios kartos išėvijon organizacija „Pomost“ iškėlė iniciatyvą siūlyti JAV kongresui priimti rezoliuciją, atšaukiančią šalių išipareigojimus. Manyta, kad tai ne tik pakenktų sovietų viešpatavimui Rytų Europoje, bet ir atgaivintų Lenkijos rytinių sienų peržiūrėjimą. PLB, o ypač JAV lietuvių bendruomenė, įžvelgė šiuose siūlymuose galimas kliūtis dėl Vilniaus krašto priklausomybės Lietuvai įtvirtinimo. Todėl buvo atsiribota nuo siūlymų panaikinti Jaltos susitarimus ir kreiptasi į kaimyninių tautų išėvijon su prašymu paremti šią lietuvių bendruomenės poziciją. Atsiliepė vieninteliai ukrainiečiai – Amerikos ukrainiečių kongreso komitetas. Jų vardu iš Ukrainiečių informacijos centro Vašingtone sulaukta pritarimo užimamai lietuvių pozicijai ir pažado prisidėti prie rengiamų

akcijų⁶⁷. Tokiam nusistatymui neabejotinai turėjo reikšmės keliama Vilniaus ir Lvovo priklausomybės problema, siejanti abi tautas.

Prie Lietuvos istorinių žemių ribų svarstymo sugrįžta 1988-aisiais, kai birželio 28–30 d. Toronte buvo sušauktas PLB seimas. Paskelbtuose šio (septintojo) seimo pranešimuose visų pirma konstatuotas nekintamas lietuvių tautos tikslas – „Lietuvos laisvės atgavimas ir jos valstybinės nepriklausomybės atstatymas.“⁶⁸ Ten pat pabrėžtinai išreikšta PLB pozicija dėl atkurto valstybės sienų. Toliau teigiama, kad tikroji Lenkijos ir Lietuvos siena turėtų atitikti „istorinę ribą, kuri galiojo iki paskutiniojo jungtinės Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m., ten, kur ji nėra jokia sutartimi pakeista“. Ten pat išdėstyta pozicija kaimyninių tautų Rytuose atžvilgiu ir pareikšta, kad Lenkijos–Ukrainos, Lenkijos–Gudijos ir Lenkijos–Lietuvos sienų „tam tikros korekcijos“ gali būti sprendžiamos „gera valia, sudarytais laisvais ir lygiais susitarimais“, bet tai spęstina tada, kai tautos išsivaduos⁶⁹. Taigi, skelbiant ryšių tarp bendro likimo tautų plėtojimą, patvirtinamas geranoriškumo principas ir bandoma užkirsti kelią galimoms kaimynų ekspansinėms užmačioms.

Naujų impulsų skatinant Rytų Europos tautų glaudesnę bendradarbiavimą teikė 1975-aisiais prasidėjęs Helsinkio procesas. Jame, gilinantis į trisdešimt trijų senojo žemyno valstybių bei JAV ir Kanados pasirašyto Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos (toliau – ESBK) baigiamojo akto principus, aktyviau tarptautiniu mastu buvo keliami tautų laisvės, jų laisvo apsisprendimo, pažeidžiamų žmogaus teisių ir laisvių klausimai. Prasidedant Helsinkio proceso peržvalgos Madrido susitikimui, tarptautinių žmogaus teisių organizacijų „Amnesty International“ ir „Freedom House“ 1980 m. lapkričio 12 d. sušaukta spaudos konferencija sulaukė didelio Vakarų žiniasklaidos dėme-

sio. Paminėtina, kad joje drauge su baltiečiais dalyvavo rusų, ukrainiečių, armėnų, Krymo totorių disidentai. Lietuvių vardu kalbėję Tomas Venclova ir Vladas Šakalys iškėlė svarbiausius Baltijos tautų reikalavimus: panaikinti Molotovo–Ribbentropo pakto padarinius ir dekolonizuoti sovietų imperiją⁷⁰. Šitie reikalavimai buvo aktualūs visoms Rytų Europos tautoms, o tai jas dar stipriau telkė bendram siekiui – atkovoti laisvę.

Kitame ESBK susitikime, vykusiame Vienoje, paliudyta lietuvių ir ukrainiečių, siekiančių laisvės savo tautoms, interesų vienovė. Pažymint Lietuvos ir Ukrainos Helsinkio grupių įkūrimo dešimtmetį, 1986 m. lapkričio 10 d. Austrijos sostinėje surengta spaudos konferencija. Jos iniciatoriais tapo šių dviejų tautų išeivius jungiančios organizacijos – PLB ir Pasaulio ukrainiečių kongresas, o dalyviais – T. Venclova, Maskvos Helsinkio grupės steigėjas rusų disidentas Jurijus Orlovas, ukrainiečių disidentas Leonidas Pliušas ir kartu su Nijole Sadūnaite kalėjusi Nadia Svitlychna. Konferencija susidomėjo ne tik gausus žiniasklaidos atstovų būrys, savo apsilankymu renginį pagerbė ir JAV delegacijos ESBK atstovas Stanny Hoyers. Lietuvių vardu pasisakęs T. Venclova pasidžiaugė, kad Vakarus jau pasiekė išvaduoti iš sovietų įkalinimo žymūs kovotojai dėl žmogaus teisių – Anatolis Ščaranskis, Aleksandras Ginzburgas, Jurijus Orlovas. Kartu jis išreiškė viltį, kad pavyks išlaisvinti ir Lietuvos Helsinkio grupės steigėją Viktorą Petkų⁷¹. Konferencija buvo pastebėta Vakarų žiniasklaidos ir aprašyta „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, „Die Presse“, „Katholische Presse“ bei kituose žinomuose spaudos leidiniuose. Joje apsilankęs minėtas JAV kongresmenas S. Hoyers padėkos rašte pabrėžė, kad „tikrai buvo malonumas būti jūsų Vienos programos dalimi“, ir kvietė bendradarbiauti tolesnėje „kovoje už laisvę tiems lietuviams, kurie dar yra sovietų valdžios prispausti“⁷². Išeivijoje

ukrainiečiai, savo ruožtu, nepamiršo artimos, bendro likimo lietuvių tautos ir, akcentuodami ESBK baigiamojo akto priimtų nuostatų laikymosi svarbą, pasidžiaugė Lietuvos Helsinkio grupės sukūrimo dešimtmečio sukaktimi⁷³. Kaip žinia, ši Lietuvoje susikūrusi visuomeninė organizacija, kurios tikslas buvo stebėti, kaip sovietų valdomame krašte laikomasi Helsinkyje pasirašyto Baigiamojo akto skelbiamų principų, turėjo savo analogą ir Ukrainoje.

Išeivijos ukrainiečiai, susirūpinę komunistinio režimo priespauda tėvynėje, irgi skelbė Vakarų pasauliui apie sovietų įkalintus laisvės kovotojus disidentus. Sulaukus žinios apie poeto, Helsinkio grupės nario, kovotojo už žmogaus teises Vasylio Studo mirtį sovietų lageryje, ukrainiečių išeivių politinės organizacijos pasiekė, kad Europos Parlamentas 1985 m. rugsėjo 12 d. priimtų rezoliuciją dėl politinio kalinio Jurijaus Radzio išlaisvinimo. Paskatinti tarptautinio dėmesio Vakaruose, ukrainiečiai 1986 m. sausio 12-ąją paskelbė Solidarumo su ukrainiečių politiniais kaliniais diena ir ta proga paskleidė žinią dar apie tris savo tautiečius Jurijų Šuchevičių, Josipą Terelią, Jurijų Bodzį, sovietų įkalintus už žmogaus ir tikinčiųjų teisių pažeidimų viešinimus⁷⁴. Buvo pasiryžta, kad kasmet tokia Solidarumo diena bus rengiama tol, kol Sovietų Sąjungoje neliks politinių kalinių.

Taigi, tokie renginiai, jungė ne tik Ukrainos ir Baltijos kraštų, bet ir kitas Rytų Europos bendro likimo tautas, patekusias į komunistų režimo priklausomybę, jau sulaukdavę tarptautinio atgarsio ir bylodavę apie visų jų kilnų laisvės troškimą.

Devintajame dešimtmetyje pastebimos politikų, pasisakančių už visos Rytų Europos tautų laisvinimą, vienijimosi apraiškos. Įsisiūbavus Helsinkio procesui, tokia iniciatyva rado atgarsį JAV Kongrese. Ją parėmė net šimtas Kongreso narių, susibūrę į ko-

mitetą, pavadintą „*The Ad Hoc Committee*“, ginti Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Ukrainos interesų. Taip tapo pripažintas ukrainiečių, kurie veikdami išeivijoje pabrėždavę savo antagonizmą su rusais, padėties išskirtinumas. Tokią Amerikos valdžios iniciatyvą sveikino ALT ir nusiuntė naujam komitetui padėką. Sulauktame atsakyme vienas komiteto narių, kongresmenas Thomas Corcoranas, patikino, kad JAV solidarizuojasi su sovietų valdomomis Rytų Europos tautomis ir jų laisvės siekiais. Kartu buvo prisiminta Jaltos sutarties, lėmusios Rytų Europos padėtį, sukaktis ir pabrėžta, kad ji sudaryta „be pačių gyventojų sutikimo daugelį sričių paliko sovietinėje kontrolėje“. Buvo reiškiamas viltis, kad Kongrese bus inicijuojama rezoliucija ir šiuo klausimu⁷⁵.

Jau pačiame Rytų Europos atgimimo priešaušryje, 1987-ųjų gegužę, Vakarų pasaulis išgirdo apie dvylikos tautų, esančių sovietų priklausomybėje, atstovų pasirašytą (tarp signatarų buvo ir lietuvių, ir ukrainiečių) deklaraciją „*Pro Cooperation*“. Šis dokumentas išreiškė rytinės Senojo žemyno dalies, atsidūrusios už geležinės uždangos, tautų lūkesčius ir pasisakė „už nepriklausomybę, demokratiją ir draugystę tikroje taikoje, atsisakant bet kokios neapykantos ir konfrontacijos“, taip pat patikino, kad nesiekiamą „kovoti su jokia valstybe ar tauta, tik su totalitarizmu, priespauda ir žmogaus pažeminimu“. Toliau deklaracijoje pripažinta, kad Rytų Europai valdyti geriausiu pavyzdžiu galėtų tapti Vakarų demokratija, o sovietų sistema atmestina „dėl jos totalitarizmo, priespaudos ir žmonių pažeminimo“. Taip pat skelbiama, kad ši Europos dalis tvirtai pasisako „už žmogaus teises, socialinį teisingumą ir tarptautiškumą kelyje į nepriklausomybę, į draugišką, taikią, laisvą ir demokratišką Europos šalių bendruomenę“⁷⁶.

IŠVADOS

Lietuvių politinė išeivija, keldama Lietuvos laisvės bylą, suvokė, kad, išlaikant šios problemos aktualumą tarptautinėje plotmėje, svarbu ne tik toliau stiprinti ryšius su artimo likimo baltiečiais, bet ir megzti kontaktus su kitų Rytų Europos tautų, esančių sovietų priklausomybėje, išeiviais, ir bendraujant su jais siekti sutartinių veikslių bendroje laisvinimo veikloje. Viena tokio bendradarbiavimo kryptį tapo lietuvių išeivijos ryšių plėtojimas su ukrainiečiais.

Lietuvos diplomatinė tarnyba (LDT) vadovavosi nuostata, pagal kurią įmanomi glaudūs ryšiai, jungiantys tik Baltijos valstybes, išskiriant Baltarusiją ir Ukrainą, prieš Antrąjį pasaulinį karą buvusias SSRS sudėtyje, ir tuo aiškiai tvirtintinas Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybingumo tarptautinis pripažinimas. Tačiau atsižvelgiant į kylantį Jungtinių Europos valstybių sąjūdį, kurio užuomazgos siekė laikotarpį prieš Antrąjį pasaulinį karą ir kuris propagavo idėją vienyti Rytų bei Vakarų Europos kraštus, įskaitant ir Ukrainą, beįsiviraujančios nuostatos keitėsi.

Ukrainiečių pusė, palaikydama vienijimosi idėją, pradžia siūlė šį modelį taikyti Rytų Europai, kuri, siekdama išsilaisvinimo, imtųsi vienybės ir burtųsi pradedant nuo mažesnio branduolio. Pirminiame susivienijime buvo matomas regiono (Juodosios ir Baltijos jūrų) pagrindu sudarytas blokas, kuriame, be Ukrainos, dar turėtų būti Baltarusija (Gudija) Lietuva, Latvija, ir Estija, o bloko sąjungininkė – Lenkija.

Todėl išlaikant Lietuvos ir kitų dviejų Baltijos šalių įjungimo į SSRS nepripažinimą, tapo reikšminga palaikyti ir kitų sovietinėje priklausomybėje esančių tautų, įskaitant ir ukrainiečių, išsilaisvinimą. Pagrindiniai lietuvių išeivijos veiksniai – Vyriausiasis Lietuvos išsilaisvinimo komitetas (VLIK),

Amerikos lietuvių taryba (ALT), Lietuvos laisvės komitetas (LLK), o vėliau (nuo septintojo dešimtmečio) ir Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB), drauge su JAV lietuvių bendruomene – įsitraukė į politinių ryšių paiešką su istorinių sąsajų neneigiančiais, palaikančiais išsilaisvinimo idėją ukrainiečiais. Jie savo Tėvynės – Ukrainos lūkesčius Vakaruose reiškė per organizacijas: Ukrainos tautinę tarybą (UNR), Pasaulio ukrainiečių kongresą, Amerikos ukrainiečių kongresą. Tiek lietuvių, tiek ukrainiečių išeivijoje pozicijas artino Vilniaus ir Lvovo priklausomybės problemos kėlimas. Taigi galima teigti, kad nuo pat penktojo dešimtmečio pabaigos lietuvių politiniai veiksniai, užmezgdami ryšius su minėtų ukrainiečių lyderiais Vakaruose, pasisakė už tarpusavio bendradarbiavimo skatinimą Rytų Europos kontekste. Paties proceso eiga numatyta tol, kol bus pasiekta visiška Lietuvos ir Ukrainos nepriklausomybė, o atgavus tautoms laisvę, patikinta, kad bendradarbiavimas nesustos ir jų istorinė, tapusi tradicine, draugystė tęsis: toliau bus plėtojamos kultūrinės, politinės sąsajos ir išugdyta dvasia puoselėjami abiejų valstybių santykiai. Labai svarbu, kad tiek Lietuvos, tiek Ukrainos išsilaisvinimo iš komunizmo gniaužtų siekiai buvo keliami abiejų tautų išeivijai Vakaruose vykdant viešas antisovietines akcijas.

1975 m. prasidėjęs Helsinkio procesas suteikė naujų impulsų Rytų Europos tautų, įskaitant lietuvių ir ukrainiečių, laisvinimui. Abiejų tautų ryšių stiprinimu rūpinosi ir įsiliejusios naujos pajėgos, jų bendradarbiavimą sutvirtino į Vakarus atvykę disidentai, pabrėždavę vieningos kovos prieš komunistinį režimą svarbą. Kartu pasauliui buvo reiškiami Rytų Europos tautų lūkesčiai, kad šiai Senojo žemyno daliai valdyti geriausiu pavyzdžiu galėtų tapti Vakarų demokratija.

Nuorodos

- ¹ V. Sidzikauskas, *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, Vilnius, 1994, 354 p.
- ² K. Šidlauskas, *Svarstybos visuomeniniais ir teisiniais klausimais*, St. Petersburg, Fl., 1987; J. K. Valiūnas, *Tau, Lietuva. Atsiminimai*, Vilnius, 1996; K. Bobelis, J. Aničas, *VLIKas, Lietuvos laisvinimo darbų chronologija*, Vilnius, 2011.
- ³ Algirdas Jonas Kasiulaitis, *Naujos eros belaukiant* [be datos, ≈ 1954], LII B, f. 54, b. 757, l. 279.
- ⁴ Ibid.
- ⁵ Ibid.
- ⁶ Ibid.
- ⁷ „Ukrainiečių kova už laisvę“, *Eltos informacijos*, 1954, Nr. 7, LNB RKRS, LD 84, p. 3.
- ⁸ „Ukrainiečių kova už laisvę“, *Eltos informacijos*, 1954, Nr. 7, LNB RKRS, LD 84, p. 3.
- ⁹ V. Sidzikauskas, *Lietuvos diplomatijos paraštėje*. Vilnius, 1994, p. 288.
- ¹⁰ „Ukrainiečių kova už laisvę“, *Eltos informacijos*, 1954, Nr. 7, LNB RKRS, LD 84, p. 1–3.
- ¹¹ Dr. S. Vitvyckio 1952 m. liepos 29 d. laiškas V. Sidzikauskui, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 195, l. 20.
- ¹² Algirdas Jonas Kasiulaitis, *Naujos eros belaukiant* [be datos, ≈ 1954], LII B, f. 54, b. 757, l. 281.
- ¹³ D. C., „Lietuvos–Lenkijos santykiai“, *I Laisvę*, 1954, Nr. 3, p. 50.
- ¹⁴ Algirdas Jonas Kasiulaitis, *Naujos eros belaukiant* [be datos, ≈ 1954], LII B, f. 54, b. 757, l. 282.
- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ Ibid, L. 283.
- ¹⁷ Ibid.
- ¹⁸ Informacija apie lietuvių politinę konferenciją 1946 m. kovo 4–5 d. Hanau, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 309, l. 38–40.
- ¹⁹ VLIK'o 1946 m. sausio 22 d. raštas L. Šimučiu, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 309, l. 10.
- ²⁰ B. K. Balučio 1946 m. sausio 27 d. laiškas P. Padalskiui, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 309, l. 17.
- ²¹ *VLIK'as ir Lietuvos diplomatinė tarnyba išėivijoje. Berno ir Paryžiaus konferencijos protokolai*, red. A. Petraitytė, Vilnius, 2004, p. 323.
- ²² Ibid.
- ²³ R. N. Coudenhove-Kalergi, *Jungtinės Europos valstybės*, Kaunas, 1939, p. 93.
- ²⁴ LDT Pro memoria, Londonas, 1948 m. rugsėjo 9 d., LCVA, f. 648, ap. 2, b. 2, l. 129.
- ²⁵ P. Žadeikio 1949 m. gegužės 7 d. laiškas V. Sidzikauskui, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 59, l. 106–107.
- ²⁶ Lietuvių, latvių, estų konferencijos protokolas, 1948 m. sausis, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 726, l. 20.
- ²⁷ V. Sidzikauskas, *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, Vilnius, 1994, p. 285.
- ²⁸ LAIC žinių santraukos 1948 m. kovo 6 d., Nr. 7/48, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1049, l. 236.
- ²⁹ Basic declaration (Voted Nov. 5, 1949), L. Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, Chicago, 1971, p. 481.
- ³⁰ VLIK'o ir Lietuvos pasiuntinių išėivijoje [Bern] konferencijos rezoliucijos, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 59, l. 79.
- ³¹ LDT 1949 m. lapkričio 15 d. *Pro memoria*, Londonas, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 3, l. 40.
- ³² LDT 1949 m. gruodžio 1 d. *Pro memoria*, Londonas, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 3, l. 45.
- ³³ VLIK'o 1948 m. gruodžio 9 d. *Pro memoria*, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 310, l. 94.
- ³⁴ VLIK'o 1949 m. liepos 29 d. *Pro memoria*, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 50, l. 63.
- ³⁵ VLIK'o 1949 m. lapkričio 24 d. *Pro memoria*, LCVA, f. 648, ap. 1, b. 50, l. 68.
- ³⁶ Dr. S. Vitvyckio 1952 m. liepos 29 d. laiškas V. Sidzikauskui, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 195, l. 20.
- ³⁷ UNR memorandum „Juodosios jūros-Baltijos blokas“, Muenchen, 1955, gegužė, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 317, l. 5.
- ³⁸ Ibid., l. 6–11.
- ³⁹ „Ukrainiečių kova už laisvę“, *Eltos informacijos*, 1954, Nr. 7, LNB RKRS, LD 84, p. 4.
- ⁴⁰ Ibid.
- ⁴¹ Ibid.
- ⁴² Ministro P. Žadeikio 1954 m. gegužės 16–19 d. pastabos, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 321, l. 73.
- ⁴³ Prelato M. Krupavičiaus 1954 m. gegužės 18 d. pastabos, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 50, l. 249.
- ⁴⁴ V. Sidzikausko 1954 m. gegužės 19 d. pastabos, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 50, l. 286.
- ⁴⁵ LDT 1956 m. sausio 5 d. *Pro memoria*, Njujorkas, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 36, l. 2.
- ⁴⁶ LDT 1956 m. sausio 5 d. *Pro memoria*, Njujorkas, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 678, l. 143.
- ⁴⁷ Sakalas, „Lietuva tautų bendruomenėje“, *Draugas*, 1960, rugsėjo 8, p. 3.
- ⁴⁸ Ibid.
- ⁴⁹ A. Geručio 1969 m. liepos 19 d. laiškas V. Balickui, Bern, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 49, l. 38.
- ⁵⁰ V. Balicko 1970 m. sausio 12 d. laiškas A. Geručiu, London, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 50, l. 4–5.
- ⁵¹ „Lietuvių genocido paroda“, *Naujienuos*, 1970, balandžio 10.

⁵² Lietuvos SSR URM 1970 m. birželio 25 d. raštas LKP CK, LYA, LKP DS, f. 1771, ap. 246, b. 16, l. 244.

⁵³ Message of the President of the USA. L. Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba*, Chicago, 1971, p. 178.

⁵⁴ Lietuvos SSR URM 1970 m. birželio 26 d. raštas LKP CK, LYA, LKP DS, f. 1771, ap. 246, b. 16, l. 245.

⁵⁵ Juoz. Pr.[Prunskis J.], „Mūsų kovos draugai ukrainiečiai“, *Draugas*, 1986, vasario 5, p. 3.

⁵⁶ J. V. Danys, „Baltiečių ir ukrainiečių iškilmė. Tragiškų įvykių minėjimas Kanados sostinėje Otavoje“, *Tėviškės žiburiai*, 1986, liepos 22, p. 3.

⁵⁷ S. Lozoraičio 1972 m. sausio 12 d. raštas LDT nariams (S. Lozoraičio laiško M. Livyckiu projektas), LCVA, f. 648, ap. 2, b. 52, l. 2.

⁵⁸ *Ibid*, L.1.

⁵⁹ „Darbingas VLIKo seimas saulėtoje Floridoje“, *Keleivis*, 1977, gruodžio 13 (iškarpa), LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 250.

⁶⁰ Lietuvių ir ukrainiečių draugiškumo deklaracija, 1977 m. lapkričio 12 d., LCVA, f. 648, ap. 1, b. 54, l. 240.

⁶¹ „Draugiškumo deklaracija“, *Eltos informacijos*, 1977, Nr. 46, p. 181–182; „Draugiškumo deklaracija“, *Darbininkas*, 1977, lapkričio 18.

⁶² „Santykiai su ukrainiečiais“, *Eltos informacijos*, 1977, Nr. 50, p. 201–202.

⁶³ „Ukrainiečių kova už laisvę“, *Eltos informacijos*, 1954, Nr. 7, LNB RKRS, LD 84, p. 6.

⁶⁴ „VI PLB seimo nutarimai ir pasisakymai. Kreipimasis į latvius bei estus“, *Pasaulio lietuvis*, 1983, Nr. 8–9, p. 43.

⁶⁵ „Kreipimasis į ukrainiečius“, *Pasaulio lietuvis*, 1983, Nr. 8–9, p. 43.

⁶⁶ „Pasisakymai dėl veiklos gairių“, *Pasaulio lietuvis*, 1983, Nr. 8–9, p. 45.

⁶⁷ A. Gureckas, „Lietuvių bendruomenės santykiai su lenkais sovietinės okupacijos metais“, *Oikos*, 2009, Nr. 2, p. 69.

⁶⁸ PLB VII seimo nutarimai, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 714, l. 176–177.

⁶⁹ „PLB VII-tojo seimo sveikinimai, nutarimai, padėkos“, *Pasaulio lietuvis*, 1988, Nr. 11, p. 28.

⁷⁰ „Pabaltiečių veikla Madrido konferenciją atidarant“, *Eltos informacijos*, 1980, lapkričio 24, p. 2.

⁷¹ J. Banionis, *Lietuvos laisvės byla Vakaruose 1975–1990*, Vilnius, 2002, p. 191.

⁷² „Lietuviai Vienos konferencijoje ir jos atgarsi“, *Pasaulio lietuvis*, 1987, Nr. 4, p. 4.

⁷³ Appeal on the Occasion of 10th Anniversary of the Lithuanian Helsinki Group. Ukrainian Helsinki Group, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 1265, l. 311–313.

⁷⁴ Juoz. Pr.[Prunskis J.], „Mūsų kovos draugai ukrainiečiai“, *Draugas*, 1986, vasario 5, p. 3.

⁷⁵ Siekia panaikinti Jaltos susitarimą, *ALT informacijos*, 1984, vasario 22, p. 2.

⁷⁶ „Baltijos kraštai – Europos reikalas“, *Tėviškės žiburiai*, 1987, birželio 16.

Gauta 2021 04 15
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Dr. Juozas Banionis

LITHUANIANS AND UKRAINIANS LIVING IN EXILE: TRACES OF POLITICAL RELATIONS IN THE WEST

Summary

In raising the issue of Lithuania's freedom the political diaspora of Lithuanians understood that seeking to maintain the relevance of this problem on the international plane it is important not only to further strengthen relations with other Balts of a similar fate but also to establish contacts with the emigrants of other Eastern European nations which live in dependence of the Soviet Union and by communicating with them to seek for concerted actions in the joint liberation activity. Developing relations between the Lithuanian diaspora and the Ukrainian one became one of the directions of such cooperation.

The Diplomatic Service of the Republic of Lithuania followed the principle according to which close relations linking only the Baltic States were possible, excluding Belarus and Ukraine which were in the composition of the Soviet Union before World War II; this fact definitely confirmed the international recognition of the statehood of Lithuania, Latvia and Estonia. However, taking into consideration the emerging movement of the United States of Europe whose germs dated back to the period before World War II, and which promoted the idea of uniting the states of Eastern and Western Europe, including also Ukraine, the principles which were becoming predominant changed.

Supporting the idea of unification, the Ukrainian side, at the beginning offered to apply this model in Eastern Europe, which, seeking to achieve liberation should strive for unity, come together and play an active part beginning with a smaller nucleus. The block formed on the basis of the region (the Black Sea and the Baltic Sea) was seen in which, apart from Ukraine, there should be Belarus (often referred to as Belorussia), Lithuania, Latvia and Estonia, and Poland – as an ally of the block.

Therefore, approving of nonrecognition of Lithuania's and other Baltic countries' joining the USSR, it became important to support liberation of other nations under Soviet domination, including that of Ukrainians. Main factors of the Lithuanian diaspora – the Supreme Committee for the Liberation of Lithuania or VLIK, the Lithuanian Freedom Committee (LLK), and later (from the 1960s) the Lithuanian

World Community, in cooperation with the Lithuanian American Community – became engaged in a search for political relations with the Ukrainians who did not deny historical links and supported the idea of liberation. They expressed the expectations of their Motherland – Ukraine – in the West through the following organisations: the Ukrainian National Council (UNR), the Ukrainians World Congress, the Ukrainian American Congress. Raising the issue of independence of Vilnius and Lvov brought the positions of both the Lithuanian and Ukrainian diasporas closer together. Hence, it can be stated that since the end of the 1940s, Lithuanian political factors, in establishing contacts with the above-mentioned Ukrainian leaders in the West, spoke for promoting cooperation between themselves in the context of Eastern Europe. The course of the process itself was planned until full independence of Lithuania and Ukraine had been achieved, and after freedom for the nations had been regained, it was assured that cooperation would not be withheld and their historical friendship, which had become a tradition, would continue: cultural, political links would further be developed and strengthened and relations between both states would be fostered in the spirit of partnership that had been formed. It is very important that both Lithuania's and Ukraine's aspirations towards emancipation from the iron grip of Communism were professed while the diasporas of both nations conducted public anti-Soviet campaigns in the West.

The Helsinki process that started in 1975 provided the movement of liberation of Eastern European nations, including Lithuanians and Ukrainians, with the new impetus. New forces that joined the movement did their utmost to strengthen relations between both nations and the dissidents who arrived in the West expanded their cooperation underlying the importance of a unified fight against the communist regime. At the same time the expectations and conviction of the Eastern European nations that Western democracy could be the best example of governance to that part of the old Continent were expressed.